

H ULUSLARARASI HUKUK VE EKOKIRIM SUÇLAR EKSENİNDE UKRAYNA-RUSYA SAVAŞINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER¹

(ASSESSMENTS ON THE UKRAINE-RUSSIA WAR IN THE AXIS OF
INTERNATIONAL LAW AND ECOCIDE CRIMES)

Doç. Dr. Kutluhan BOZKURT* **

ÖZ

Silahlı çatışmalar ve silahlar sadece insanları, toplumları ve devletleri felakete sürüklemekle kalmaz, aynı zamanda üzerinde yaşadığımız gezegeni ve ekosistemini de telafisi zor zarar ve yıkımlarla karşı karşıya bırakır. Ukrayna-Rusya silahlı çatışmalarının ki artık bir savaş haline dönüşmüştür bu süreç, bölgede, coğrafyamızda ve sonuç itibariyle doğada kalıcı izler ve hasarlar bıraktığı ve daha da bırakacağı görülmektedir. Doğanın başka bir ifade ile gezegenin ve onun ekosisteminin korunması için uluslararası hukukun yetersizlikleri görülmektedir. Bu yetersizliklerin aşılması noktasında “Ekokırım Suçlar” tanımlamasının yapılması ve buna uygun yeni ve etkili düzenlemelerin oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda gezegene bir hukuki kişilik verilmesi, gezegenin kendi kaderini tayin hakkının var olduğunun kabulü ve en nihayetinde bir “Gezegen Hakları Evrensel Beyannamesinin” oluşturulması artık uluslararası toplum tarafından tartışılmalıdır. Ukrayna- Rusya savaşı bu gerekliliği bir kez daha bizlere göstermektedir.

^H Eserin Dergimize geliş tarihi: 03.07.2023. İlk hakem raporu tarihi: 05.07.2023. İkinci hakem raporu tarihi: 06.07.2023. Onaylanma Tarihi: 06.07.2023.

¹ Enerji ve Çevre Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Altınbaş Üniversitesi'nde 26-27 Mayıs 2022'de düzenlenen Çevre ve İklim Adaleti Konferansı'nda Sözlü Bildiri olarak sunulan Savaş ve Silahlı Çatışmalar Hukuku Ekseninde Ekokırım Suçlar: Ukrayna-Rusya Savaşına İlişkin Bir Değerlendirme" başlıklı bildirisinin genişletilmiş ve makale haline getirilmiş halidir. Bildiri özeti sadece özet bildiri kitabında yer almış, ancak makale olarak başka bir yerde yayımlanmamıştır.

* Doç. Dr., LL. M. Eur., İstanbul Gedik Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı.

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0001-7489-9029.

Esere Atıf Şekli: Kutluhan Bozkurt, “Uluslararası Hukuk ve Ekokırım Suçlar Ekseninde Ukrayna-Rusya Savaşına İlişkin Değerlendirmeler”, YÜHFD, C.XX, 2023/2, s. 209-228.

YUHF Vol. XX No.2 (2023)

Anahtar Kelimeler: *Ukrayna-Rusya Savaşı, Uluslararası Hukuk ve Ekokırım, Silahlı Çatışmalar ve Savaş Bağlamında Ekokırım Suçlar, Gezegenin Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Gezegen Hakları Evrensel Bildirgesi.*

ABSTRACT

*Armed conflicts and weapons not only lead people, societies and states to disaster, but also expose the planet and its ecosystem to irreparable damage and destruction. The armed conflict between Ukraine and Russia, which has now turned into a war, has left and will leave permanent traces and damages in the region, in our geography and, as a result, in nature. The inadequacies of international law for the protection of nature, in other words the planet and its ecosystem, are observed. At the point of overcoming these inadequacies, it is necessary to define "Ecocide Crimes" and to establish new and effective regulations accordingly. In this context, **giving the planet a legal personality, recognising the existence of the planet's right to self-determination and finally the creation of "Universal Declaration of the Rights of the Planet"** should now be discussed by the international community. The Ukraine-Russia war shows us this necessity once again.*

Keywords: *Ukraine-Russia War, International Law and Ecocide, Ecocide Crimes in the Context of Armed Conflicts and War, Planet's Right to Self-Determination, Universal Declaration of the Rights of the Planet.*

GİRİŞ

2021 yılının son ayları ile 2022 Ocak ve Şubat aylarının ilk 2 haftasında Rusya'nın Ukrayna sınırları boyunca askeri yığınak yaptığı ve bölgedeki askeri kuvvetlerinde yoğun hareketlilikler yaşandığına dair bilgiler sürekli olarak özellikle Batı basınında ve istihbarat raporlarında yer almıştır. Hatta bu süreçte askeri yığınakları ve hareketlilikleri gösterir uydu ve istihbarat fotoğrafları da uluslararası basında yer almıştır.²

²<https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Satellite-images-reveal-how-Russia-s-Ukraine-invasion-unfolded>

<https://www.timesofisrael.com/satellite-photos-provide-birds-eye-view-of-unfolding-ukraine-crisis/>

<https://t24.com.tr/haber/rusya-nin-ukrayna-yi-ismali-neden-simdi,1017501>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56746772>

<https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Satellite-images-reveal-how-Russia-s-Ukraine->
YÜHFD Cilt: XX Sayı: 2 (2023)

Gerçekten de bu görüntülere bakıldığında Rusya'nın Ukrayna sınırlarında ve özellikle Belarus'un Ukrayna sınırlarında gerçekten de bir yığınak ve askeri hareketlilik olduğu anlaşılıyordu.³ Ardından 24 Şubat günü Rusya, Doğu ve Güney Ukrayna'da yer alan iki bölgenin, Donetsk ve Lugansk'ın (*Dombast & Lohansk*), self determinasyon hakkını ileri sürerek daha önce ilan etmiş oldukları bağımsızlıklarını tanıdığını deklere etmesini müteakip, bu yeni cumhuriyetlerin daveti ve ayrıca, bu iki bölgede ve genel olarak Ukrayna'da Rus kökenli vatandaşların haklarını korumak ve Ukrayna'nın silahtan arındırılması gerektiğini ileri sürerek Ukrayna'ya karşı askeri müdahaleyi başlatmıştır.⁴

Askeri müdahalenin başlangıçtaki amacı Rusya açısından, çok büyük olasılıkla, kısa bir süre içinde, birkaç haftayı geçmeyecek şekilde, başta başkent Kiev ve diğer stratejik şehir ve bölgeler, özellikle Ukrayna'nın Karadeniz ile sınırlarını oluşturan tüm o bölgenin ele geçirilmesi ve böylelikle deniz ile bağlantısının kesilmesi de dahil olmak üzere, pek çok bölgeyi hızlıca işgal edip bir rejim değişikliğinin sağlanması olarak hedeflenmiş olması kuvvetle muhtemeldi.⁵ Ancak gelinen nokta itibariyle Rusya hiç ummadığı bir şekilde bir direniş ile karşılaşmıştır. Müdahale neredeyse 17. ayını doldurmaktayken Ukrayna'nın direnişi devam etmektedir.

Uluslararası hukuk açısından bakıldığında; Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi neticesinde, Ukrayna'nın Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşmasınının 51. maddesi hükmü uyarınca uluslararası hukukun kendisine vermiş olduğu "meşru müdafaa hakkını" kullanmış ve bu nedenle taraflar arasındaki silahlı çatışmalar bir savaş haline bürünmüştür.⁶ Bu savaşın

invasion-unfolded <https://www.timesofisrael.com/satellite-photos-provide-birds-eye-view-of-unfolding-ukraine-crisis/> 2

³ ibid.

⁴ Kutluhan Bozkurt, Güncel Gelişmelerle Göç Hukuku, Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma, Legal Yayınevi 2022, s. 214-215.

⁵ ibid.

⁶ Kutluhan Bozkurt, Rusya-Ukrayna Savaşında Diplomatik Çözüm Seçeneği ve Ukraynalı Sığınmacıların Durumunun AB Düzenlemeleri Kapsamında Değerlendirilmesi, Rusya-Ukrayna Savaşının Siyasi ve Hukuki Yansımaları, Konferans, Yakın Doğu Üniversitesi, <https://neu.edu.tr/yakin-dogu-universitesinde-duzenlenen-konferansta-rusya-ukrayna-savasinin-siyasi-ve-hukuki-yansimalari-ele-alindi/> 2022, Bkz. ayrıca; Kutluhan Bozkurt, Uluslararası Hukuk Açısından Ukrayna-Rusya Savaşına İlişkin Notlar, Hukuk Bülteni, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2022 <https://okan.edu.tr/index.php/hukuk/sayfa/8120/uluslararasi-hukuk-acisindan-ukrayna-rusya-savasina-iliskin-notlar/>

insancıl hukuk boyutunun yanı sıra doğaya ve gezegene verdiği zararlar nedeniyle, başka bir ifade ile çevresel, biyolojik, kimyasal ve kültürel tahribatlara yol açması sebebiyle de uluslararası hukukun alanına gireceği unutulmamalıdır.

II-*Jus ad Bellum – Jus in Bello*

Uluslararası hukuk ve onun oluşturmaya çalıştığı anlayış ve disiplin bağlamlarında savaşın hukukun konusu olup olamayacağı açıktır ki son birkaç yüzyıldır tartışılan konulardan biri olmakla birlikte, aslında “haklı savaş”, “*just war*”, kavramının çok daha eski tarihlere, Roma İmparatorluğu Dönemine kadar uzandığını hatırlamak gerekir. Her şeyden önce uluslararası hukuk ve onun yaratmış olduğu disiplin açısından savaş kavramına bakıldığında; onun uluslararası hukukun bir konusu ve süjesi olarak kabul edildiği, savaşın yürütülmesi ve sonuçlarının hukuksal perspektifte düzenlenmesinin gerekli olduğu ve bununda tarihsel gelişim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.⁷

Uluslararası hukukta savaş, başka bir ifade ile silahlı çatışmalar hukuku ile ilgili iki farklı kavram kullanılmaktadır: Savaş öncesi hukuku ifade eden ve Roma hukukundan günümüze gelen “*jus ad bellum*” ile savaş durumunda uygulanacak hukuku ifade eden “*jus in bello*”.⁸ İlk kavramda devletlerin silahlı kuvvete başvurmalarının uluslararası hukuk açısından hukuka uygun olup olmadığı önem kazanmaktadır.⁹ Vurgulamak gerekir ki BM Antlaşmasında “kuvvete başvurma(ma)”¹⁰ hali, ayrıca ve açıkça düzenlenmiştir ve bu antlaşma BM’ye üye olan ülkeler tarafından dikkate

⁷ Yücel Acer & İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, Seçkin Yayınevi, 2015, s. 323. Bkz. ayrıca; Bozkurt, 2018/1, Martin Dixon, A Textbook on International Law, 2007, s. 309-340. Bkz. ayrıca; Alina Kaczorowska, Public International Law, Fourth Edition, pp.688-740, Melda Sur, Uluslararası Hukukun Esasları, 11. Baskı, s. 286-314, Hüseyin Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, 14. Bası, s. 515-647.

⁸ Dixon, 2007, s 310, Sean D. Murphy, Principles of International Law, 2012, s. 491-527. Bkz. ayrıca; Ayşe Nur Tütüncü, İnsancıl Hukuka Giriş, 2019.

⁹ Uluslararası hukukta kuvvet kullanımı için bkz. Ayşe Nur Tütüncü, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, in: Uluslararası Hukuk I, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, pp.122-136.

¹⁰ Bu arada özellikle BM Statüsünün 51. md, meşru müdafaa, dikkate alınmalıdır. Belirtmek gerekir ki BM Antlaşmasında, madde 2/4, açıkça belirtilen iki istisna dışında “kuvvete ya da kuvvet tehdidine başvurma eylemlerinin” yasaklandığı da yer almaktadır. BM Statüsünün VII Bölümünde “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığı düzenlenmiştir. Özellikle 39 ve 40. maddelerde bu hususlar açıkça düzenlenmiştir. Bu arada vurgulamak gerekir ki *Briand- Kellog Patkı*, 26.08.1926, savaşı yasa dışı ilan eden bir belge olarak önem kazanmaktadır. Bkz. Dixon, 2007, s. 311.

alınmak durumundadır. Buna karşılık ikinci kavram açısından ise durum biraz daha farklılık arz etmekte, buna göre; savaş durumunda veya esnasında uygulanacak kuralların hukukî tanım ve niteliği önem kazanmaktadır.¹¹

Her iki kavram arasındaki temel farklılığı kısaca şu şekilde ifade etmek mümkündür: İlk kavram olan savaş öncesi hukuktan farklı olarak ikinci kavramda, *jus in Bello* 'da savaş sırasında kullanılması yasaklanan "silah türleri"- örneğin kimyasal ve/veya biyolojik silahlar ve bu silahların kullanıldığı "savaş tekniklerine" ilişkin yasaklar ve düzenlemeler yer almaktadır.¹² İlave olarak, belirtmekte fayda var ki ikinci kavram başlığı ile bağlantılı olarak uluslararası düzeyde yaygınlaşan ve uygulama alanı bulan "Uluslararası İnsancıl Hukuk" düzenlemelerini de hatırlamak gereklidir.¹³

Silahlı çatışmaların (ve savaşların) en büyük etkisinin insanlar ve özellikle sivil insan ve toplumlar üzerinde olduğu açıktır. Uluslararası silahlı çatışmalar hukuku bağlamında uluslararası hukukun önemli düzenlemelerinin var olduğu ve bunlar içerisinde özellikle 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonları ile 1977 Protokollerinin sivillerin korunmasına yönelik hüküm ve düzenlemeleri içerisinde barındırdığı söylenmelidir.

Cenevre Konvansiyonları ile 1977 tarihli protokollerde özellikle sivillerin keyfi ve hukuk dışı işlemlere uğramalarını uluslararası hukuk açısından engelleyen, başka bir ifade ile yasaklayan hükümler yer almaktadır. Sivillerin askeri gereklilik veya zorunluluklar dışında göçe, özellikle keyfi göçe, tabi tutulamayacakları uluslararası bir norm olarak tayin edilmiştir.¹⁴ Bu yasaklanan eylemlerin artık bir savaş haline dönmüş olan Ukrayna-Rusya silahlı çatışmaları sırasında sıklıkla yaşandığına ve mevcut durumun uluslararası hukukla ve özellikle uluslararası ceza hukukuyla bağlantılı olabileceğine uluslararası kamuoyu tanıklık etmiştir.¹⁵ Kuşkusuz bu gelişmeler uluslararası ceza hukukunun uluslararası toplumda ve ilişkilerde daha fazla yer bulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle uluslararası ceza

¹¹ Dikkate alınması gereken temel uluslararası düzenlemeler ise 1899 ve 1907 tarihli La Haye Konvansiyonları ile 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonları- 4 konvansiyondan oluşmaktadır- ve 1977 tarihli iki Ek Protokol'den oluşmaktadır.

¹² *Jus Ad Bellum* ve *Jus In Bello* kavramı arasındaki ayırım için bkz. ayrıca; Tütüncü, 2019.

¹³ Bozkurt, 2018/1.

¹⁴ Sur, 2017, s. 304.

¹⁵ Kutluhan Bozkurt, Güncel Gelişmelerle Göç Hukuku, Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma, Legal Yayınevi, 2022, s. 217.

hukukunun gelişimini günümüzde de istikrarlı bir şekilde sürdüren bir alan haline geldiği söylenmelidir.¹⁶

Ukrayna-Rusya arasındaki silahlı çatışmalarda (savaşta) ağırlıklı olarak milyonlarca sığınmacı, Ukrayna'nın komşu ülkelere ve ağırlıklı olarak Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelere, Romanya, Polonya, Slovakya, Macaristan ve diğer üye ülkelere ve kısmen de olsa Türkiye'ye geçmek zorunda kalmışlardır. Aynı süreçte Ukrayna'da yaşayan Rus vatandaşları ise Rusya'ya sığınmışlardır. Bu yoğun sığınmacı akını karşısında AB, üye ülkelere gelen çok sayıda Ukraynalı sığınmacıya geçici koruma statüsünün verilmesini kabul etmiştir.¹⁷

Vurgulamak gerekir ki AB'nin oluşum, gelişim ve genişleme süreçlerinde pek de rastlanılmayan bir şekilde ve hızla, Ukrayna, AB'ye üyelik için "aday ülke statüsünü" 22 Haziran 2022 tarihinde, önce AB Parlamentosu kararıyla, ardından ise Komisyon'un olumlu görüşü ile Konsey'in AB ile Ukrayna arasında üyelik için gerekli olan sonraki adımların atılmasını kabul etmesiyle kazanmış, böylelikle tam üyelik müzakerelerinin önü açılmıştır.¹⁸

III-Silahlı Çatışmaların ve Savaşların Çevreye (Doğaya) Verdiği Tahribatlar ve Uluslararası Hukuk

Açıktır ki savaş ve silahlı çatışmalarda insani kayıplar çok fazla olmaktadır ve uluslararası hukukta ağırlıklı olarak insancıl hukuk ekseninde bu konuyla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Ancak savaş ve silahlı çatışmaların çevreye, aslında burada "çevre" yerine daha kapsayıcı olan "doğa" kavramını tercih etmek ayrıca önem kazanmaktadır, verdikleri zarar ve etkiler bilinenin veya tahmin edilenin ötesinde hayli fazladır. Ne yazık ki bu zarar ve tahribatlar çok öne plana çık-a-mamaktadır.

Ukrayna-Rusya savaşında yakın zamanda Ukrayna'da yer alan *Kahovka* Barajı'nın saldırıya uğraması ve tahrip olmasıyla çok ciddi bir çevresel tahribat oluşmuş ve bölgedeki ekosistem gerçekleşen saldırı sonucu oluşan tahribattan dolayı ağır zarar görmüştür.¹⁹ Hatta oluşan tahribat, yaşanan

¹⁶ Gönenç Hacıoğlu, Küresel Adalet, Emperyalizm ve Uluslararası Yargılamalar, Terskule, 2022, s. 9.

¹⁷ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine_en

¹⁸ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220227IPR24205/invasion-of-ukraine-meps-call-for-tougher-response-to-russia>

<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>

¹⁹ <https://www.bbc.com/turkce/articles/c97959vqv21o>

saldırının bir ekokırım suç kategorisi içine alınmasını destekleyecek boyutta gerçekleşmiştir.²⁰ Savaş ve silahlı çatışmaların çevreye, ekosisteme verdiği zararlar ve ekokırım suçlar ile ilgili değerlendirmelerin sağlıklı yapılabilmesi için öncelikle bu alandaki uluslararası hukuk düzenlemelerine göz atmakta fayda bulunmaktadır.

3.1. Silahlı Çatışmalar Hukuku Bağlamında Uluslararası Temel Düzenlemeler

Silahlı çatışmalar hukuku ve insancıl hukuk bağlantılı olarak öncelikle 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesini²¹ ve ardından 1899 La Haye Konferansında kabul edilen sözleşmeyi²² dikkate almak gerekir. Daha sonrasında ise 1907 yılında yine La Haye Konferansında savaş hukukuna ilişkin 12 adet Protokol oluşturulmuştur.²³ 1925 yılında ise hem insanın hem de çevrenin korunması için son derece önemli olan “Cenevre Boğucu, Zehirleyici ve Benzeri Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Kullanılmaması Protokolü” kabul edilmiştir.²⁴ Bu düzenlemeyi 1929 yılında başka bir Cenevre sözleşmesi izlemiştir.²⁵

1925 tarihli Cenevre Protokolleri ile zehirli gazların ve bakteriyolojik silahların kullanımının yasaklanması ile aslında dolaylı olarak çevrenin ve ekolojik dengenin korunması noktasında önemli bir aşama yakalanmıştır. Ancak; bu tarihlerde çevrenin ve doğal olarak doğanın korunması bir kavram olarak ortaya henüz çıkmış değildi. Buna rağmen tehlikeli ve çevre

²⁰ Erwan Rivault, Mark Poynting & Rob England, Ukraine dam: Satellite images reveal Kakhovka canals drying up, BBC News, June 22, 2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65963403>

²¹ Hemen belirtmek gerekir ki 1864 tarihli bu sözleşme 1. Cenevre Sözleşmesi, “Kara Savaşlarında Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Cenevre Sözleşmesi” olarak bilinir. Bu sözleşme daha sonra sırasıyla 1906, 1929 ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ile modifiye edilmiştir, daha doğrusu sonraki sözleşmeler sırasıyla bu sözleşmenin yerine geçmiştir. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-1864>

²² Bu konferansta kara savaşlarına İlişkin II Sayılı La Haye Sözleşmesi ile 1894 Cenevre Sözleşmesinin densiz savaşlarına da uygulanmasını sağlayan III Sayılı La Haye Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bkz. Acer & Kaya, 2015, s. 352.

²³ <https://ihl-databases.icrc.org/fr/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>

Bu protokollerde başlıca temel düzenleme alanları ise kara savaşlarına ilişkin kurallar, tarafsızlık durumu, ticaret gemilerinin statüsü, deniz savaş kuralları, denizaltı mayınları vb. alanlar düzenlemeye tabi tutulmuştur.

²⁴ <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925>

²⁵ Bu sözleşme ise Cenevre Savaş Alanında Yaralı ve Hastaların Durumunun İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme olarak bilinmektedir. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929>

üzerinde ağır tahribat ve izler bırakabilecek silahların yasaklanmasını hedefleyen bu protokoller doğal ortamın, ekosistemin korunmasında yasal düzenlemelerin öncüleri olarak görülebilir.

2. Dünya Savaşı sonrası ise yeni düzenlemeler ile silahlı çatışmaların uluslararası hukuk açısından yeni temelleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”, 1949 yılında imzalanan ve bir yıl sonra yürürlüğe giren Cenevre Konvansiyonları²⁶ ile yeni düzenlemeler kabul edilmiştir. Ancak bu süreçte hala çevrenin ve doğanın/ekosistemin korunmasına yönelik bir düzenleme hazırlanmamıştır.

Bununla beraber; 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarına Ek I No.lu Protokolün 35. ve 36. maddeleri²⁷ mevcut çalışma kapsamında incelenmeyi hak etmektedir. Özellikle 35. maddenin²⁸ 3. fıkrasına bakıldığında “**Doğal çevreye**, geniş alanda etkili, kalıcı ve ciddi hasar vermesi amaçlanan ya da vereceği tahmin edilen savaş yöntemlerini ve araçlarını kullanmak yasaktır” düzenlemesinin var olduğu görülmektedir. Bu düzenleme “Doğal çevreye, geniş alanda etkili, kalıcı ve ciddi hasar vermesi amaçlanan ya da vereceği tahmin edilen” tanımlaması ile aslında doğal çevrenin korunmasını, açık bir şekilde içermektedir. Ancak henüz 50’li yıllarda çevrenin ve ekosistemin korunması silahlı çatışmalarda merkezi bir hedef olarak yer almamaktaydı. Buna rağmen bu hüküm oldukça önemli ve ilerici bir düzenleme olarak kabul edilmelidir.

36. madde ise “Yeni Silahlar “başlığında; “Bir Yüksek Akit Taraf, yeni bir silahın, savaş aracının ya da yönteminin üzerinde çalışmalar yapması, geliştirmesi, elde etmesi ya da benimsemesi durumunda bunun kullanımının işbu Protokol ya da ilgili Yüksek Akit Tarafı bağlayan herhangi bir uluslararası hukuk kuralıyla her koşulda ya da bazı hallerde yasaklı olup

²⁶ Bu Konvansiyonlar 4 ayrı sözleşmeye ilişkindir: I No.lu Sözleşme ile “Harp Halinde Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin İyileştirilmesi”, II No.lu Sözleşme ile “Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerin Durumlarının İyileştirilmesi”, III No.lu Sözleşme ile “Harp Esirleri Hakkında Uygulanacak Muameleye Dair Sözleşme” ve son olarak ise IV No.lu Sözleşme ile “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme”. Bkz. https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf

²⁷ İlgili maddeler için bkz. Melike Batur Yamaner ve diğerleri, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42.

²⁸ Bu madde, Savaş Araçları ve Yöntemleri Bölümünde “Temel Kurallar” kısmını düzenlemektedir.

olmadığını belirlemek yükümlülüğü altındadır” düzenlemesini içermektedir.²⁹ Maddenin içeriğine bakıldığında doğrudan çevrenin, ekosistemin korunmasını içerir bir ibare yer almamakla birlikte, bu madde yeni silahlar ile ilgili yasakların belirlenmesi için “yükümlülük” getirdiği için dolaylı bir yorum ile silahlı çatışmalarda kullanılan veya kullanılacak yeni silahların bir önceki madde olan 35. maddenin 3. fıkrası bağlamında, yasaklı olup olmadığı ile ilgili bir yükümlülük alanı oluşturabileceği geniş bir yorum ile düşünülebilir.

Her iki maddenin bir ekokırım suçuna hukuksal dayanak olması tartışılabilir bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ilgili maddelerin hazırlandığı yıllarda bir ekokırım ve ekokırım suçlar tartışmasının var olmadığını da vurgulamak gereklidir. Yine de 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarına Ek I No.lu Protokolün 35. ve 36. maddelerinin ekokırım suçlara uygulanabilirliği üzerinde daha derin çalışmalara ve uluslararası yargı kararlarına ihtiyaç olacağı açıktır.

Silahlı çatışmaların, savaş ve savaş tekniklerinin gelişen teknolojiye paralel olarak, gelişim göstermesi ve ilerlemesi, yeni nitelikler ve boyutlar kazanması ile birlikte uluslararası hukukta yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda 1954 yılında ise kısmen çevrenin korunması bağlamında düşünülebilecek “Silahlı Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunması”³⁰ hususunu düzenleyen sözleşme ve protokolleri dikkat çekmektedir.³¹

Bu düzenleme ise çevrenin ve ekosistemin korunması bağlamlarında hayli sınırlı ve dar kapsamlı olduğu, hatta sadece kültürel miras ve varlıkların korunmasına odaklandığı için, doğrudan çevrenin ve ekosistemin korunması başlığını içermemekle birlikte, dolaylı olarak kültürel varlıkların buldukları çevre ve habitatı ile birlikte korunması noktasında dikkate alınabilir. Bu nedenle ekokırım suçlar bağlamında çok dar içerikli olarak düşünülebilecek bir uluslararası düzenleme olduğu varsayılabilir.

1977 yılında ise yine, yeni koşullar ve gelişmeler çerçevesinde, 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek olarak 2 adet protokol imzalanmıştır.³² Ancak

²⁹ Bkz. Yamaner, s. 205.

³⁰ <https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/K-Silahli-Catisma-KV-Kor.-1954-Lahey-2.-Protokol-1999.pdf>

³¹ Bu düzenleme La Haye Silahlı Çatışma Durumlarında Kültür Varlıklarının Korunması Konvansiyonu olarak bilinmektedir.

³² I No.lu Ek Protokol, “Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması” başlığı ve konusunu, II No.lu Ek Protokol ise “Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması” başlığı ve konusunu içermektedir.

bu protokoller mağdurların korunmasına yönelik olup, çevrenin ve ekosistemin korunması amacına yönelik olmadığını söylemek gereklidir.

3.2. Avrupa Konseyi Düzenlemesi, Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi

Yukarıda 3.1. no.lu başlıkta incelenen silahlı çatışmalar ve savaş hukuku düzenlemeleri haricinde, çevrenin korumasına yönelik doğrudan ve dolaylı çok sayıda konferansın yapıldığı ve bu konferanslar neticesinde yine çok sayıda düzenlemenin/metnin hazırlandığını ve kabul edildiğini vurgulamak gereklidir.³³ Mevcut çalışma sadece silahlı çatışmalar ve savaş esnasında ekokırım suçlara odaklandığı ve çevrenin korunmasına odaklanmış uluslararası diğer düzenlemeler ayrı bir çalışmanın konusu olacağı için, bu çalışmanın kapsamına dahil edilemeyecektir. Ancak bir uluslararası düzenlemeyi, Avrupa Konseyi 1998 yılında bu düzenlemeyi Strasbourg'da kabul etmiştir, göz ardı etmemek gerekmektedir: Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi.³⁴

Avrupa Konseyi'nin bu düzenlemesi çevrenin korunmasında ceza hukukunu ve onun prensiplerini ön plana çıkarmaktadır. Henüz sınırlı ve az sayıda ülkenin imzalayıp onayladıkları bu düzenlemenin, çevrenin korunması noktasında yeni nesil düzenlemelerden olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ukrayna 24 Ocak 2006 tarihinde bu Sözleşmeyi imzalamıştır. Rusya, Ukrayna'ya yönelik başlatmış olduğu askeri müdahaleden sonra, Mart 2022 tarihinde Avrupa Konseyi üyeliğinden

³³ Çevre bilincinin uluslararası seviyede ortaya çıkması 70'li yıllara tekabül etmektedir. 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı bir dönüm noktasıdır. Daha sonra ise 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Örgütü kurulmuştur. Belirtmek gerekir ki insanların öncelikli olarak sağlıklı ve dengeli bir hava, su ve toprak kombinasyonundan oluşan bir çevrede ve ortamda yaşama hakkı uluslararası düzenlemelere, Avrupa Konseyi, AGİT ve Avrupa Birliği'nin temel metinlerine, doğayı korumayı hedefleyen sözleşmelere girmeye başlamıştır. Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu & Nihan Yancı Özalp, Çevre Hakkı, 4. Baskı, 2021, s. 30. Bkz. ayrıca; Metin Feyzioğlu, Giriş, s. 8, Nükhet Yılmaz Turgut, Çevreyi Koruyucu Uluslararası Sözleşmelerin Yadsınamaz Önemi, TBB, Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri 2014, s. 11-14.

³⁴<https://rm.coe.int/168007f3f4#:~:text=the%20unlawful%20possession%2C%20taking%2C%20damaging,wild%20flora%20and%20fauna%20species.&text=by%20one%20of%20its%20nationals,fall%20under%20any%20territorial%20jurisdiction.>

Bu sözleşme ile ilgili değerlendirme için bkz. Nazmiye Özenbaş, Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirletilmesi Suçları, International Conference on Eurasian Economies 2013, s. 924-931.

YÜHFD Cilt: XX Sayı:2 (2023)

çıkıştır.³⁵ Bu nedenle Rusya'nın başlatmış olduğu askeri ve silahlı müdahale ve ardından başlayan silahlı çatışmalar ki artık bu çatışmalar bir savaş haline dönmüştür, sebebiyle bölgede çevreye ve ekosisteme yönelik suçların 1998 tarihli Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi üzerinden değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Her ne kadar Rusya artık Avrupa Konseyi'nin bir üyesi değilse de Avrupa Konseyi'nin bu bağlamda bir inceleme başlatması, halen bu Konsey'in üyesi olan Ukrayna'nın girişimleri ve/veya Konsey'in diğer üyelerinin talebi ile bölgede gerçekleşen çevre suçları ve hatta ekokırım oluşturabilecek vakaların değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin Yüksek Yargı Organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) kendisine yönelebilecek başvurularda, öncelikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) “Yaşam Hakkını” düzenleyen 2. maddesi ve “Özel Yaşamın Korunmasını” düzenleyen 8. maddesi ile bağlantılı olarak özellikle sınırışan sözleşmeler bağlamında, içtihatlar oluşturabileceği beklenmelidir. 1998 tarihli Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesine taraf olup olmamak, bu düzenlemenin bir sınırışan düzenleme olacak olması sebebiyle, bu noktada çok önemli olmayacaktır. Zira AİHM başka bir nedenle yapılan bir başvuruda, *Öneryıldız* kararında,³⁶ Türkiye'nin taraf olmadığı Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesini AİHS'nin 2. maddesinin yorumunda dikkate almıştır. AİHM'nin oluşturmuş olduğu bu içtihat ekseninde çevrenin ve ekosistemin korunması noktasında sınırışan düzenlemeleri artık hukuksal tartışmaların merkezine aldığı ve kararlarına dayanak yaptığı görülmektedir.³⁷ İlave olarak; bu karar ve benzeri kararlarından dolayı artık AİHM'in sınırışan kararlarının varlığını da dikkate almamız gerekecektir.

Ukrayna- Rusya silahlı çatışmaları açısından konuya yaklaşıldığında Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi'nin olası başvurularda hukuksal tartışmalara dahil olacağı beklenmelidir. Ancak burada önemli bir sorunu hatırlatmak gereklilik arz etmektedir: Rusya'nın artık Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olmaması ve AİHM'nin yargı yetkisini tanımamasının, daha doğrusu AİHM yargı yetkisi alanından çıkmış olmasının da çözülmesi gereken öncelikli hukuksal bir sorun olarak ortaya

³⁵ <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe>

³⁶ *Öneryıldız v. Turkey*. Application No. 48939/99 (2004).

³⁷ AİHM *Taşkın* kararında Türkiye'nin taraf olmadığı Aarhus Sözleşmesini de AİHS'nin 8. maddesi kapsamında yorumlayıp değerlendirerek bir içtihat oluşturmuştur. Bkz. *Taşkın and Others v. Turkey*. Application No. 46117/99 (2004) par. 99.

çıkmasıdır. Bu nedenle olası başvuru veya başvurularda AİHM' in öncelikle bu sorunu çözmesi veya yorumlaması ve ona göre esas başvurunun esasına odaklanıp odaklamayacağını belirlemesi gerekecektir.

3.3.Roma Statüsü ve Ekokırım, Statünün Ekokırım Suçlara Uygulanabilirliği

Açıktır ki uluslararası hukuk bağlamında “çevre hukuku” eksenli düzenlemelerin varlığı çevrenin ve ekosistemin korunması noktasında elbette önemlidir, bununla beraber silahlı çatışmalar ekseninde, sorunun ve tehlikenin varlığı karşısında uluslararası hukuk düzenlemelerinin son derece yetersiz olduğu da açıktır.³⁸ Ancak var olan düzenlemeler de yadsınamaz ve bu bağlamda Roma Statüsü' nün incelenmesi mevcut bu çalışma açısından önem arz etmektedir.

Roma Statüsü, 1998 yılında Bileşmiş Milletler öncülüğünde Roma'da düzenlenen konferansta uluslararası bir ceza mahkemesinin kuruluşunu hukuksal dayanağını oluşturan statü olarak bilinmektedir.³⁹ Başka bir ifade ile Roma Statüsü, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluş Statüsü olarak bilinmektedir.⁴⁰ Statüye göre, Uluslararası Ceza Mahkemesi sürekli bir mahkeme statüsünde olup, uluslararası nitelikteki en ağır suç ve cürümlerden dolayı sanık kişileri kovuşturma görevini üstlenmiş, bu bağlamda ulusal mahkemelerin tamamlayıcısı bir yüksek mahkeme konumundadır.⁴¹ Vurgulamak gerekir ki Mahkeme'nin ulusal mahkemelerin tamamlayıcısı⁴² olduğu Statü'nün 1. maddesinde yer almaktadır.⁴³

Statünün 8. maddesi “Savaş Suçları” başlığını düzenlemektedir. Bu maddenin 2. fıkrasının b bendinin iv no.lu alt başlığında *“Tahmin edilen somut ve doğrudan askeri avantajlara kıyasla, aşırı olacak şekilde, sivillerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelere zarar görmesine yol açacağı ve geniş çapta, uzun vadeli ve ağır bir biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması”* düzenlemesi yer

³⁸ Kutluhan Bozkurt, Uluslararası Hukuk ve AB Düzenlemeleri Kapsamında Çevre Kirliliği ve Çevrenin Korunması ve Türkiye'deki Durumun Değerlendirilmesi, in Nihan Yancı Özalp, 27. Dönem TBMM ve Çevre Çalıştayı Sonuç Raporu, 2021.

³⁹<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

<https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>.

⁴⁰ ibid.

⁴¹ ibid.

⁴² *complementarity principle*.

⁴³<https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>.

almaktadır.⁴⁴ Bu düzenleme çerçevesinde Ukrayna'daki duruma bakıldığında; oradaki silahlı çatışmaların hem yakın hem de uzun vadede çevreye zarar vereceği öngörülebilir. Gerek kullanılan silahların yarattığı tahribat ve kirlilik, gerek ülkedeki nükleer enerji santrallerini⁴⁵ riske eden ve bir nükleer tahribatı başlatma potansiyelini içeren bu tesislere yönelik saldırılar ve gerekse hidroelektrik santrallerinin saldırıya uğraması⁴⁶ aslında Roma Statüsü' nün 8. maddesinin 2. fıkrasının b bendinin iv no.lu başlığında tanımlanan suç kategorisine girmektedir.

Statünün 8. maddesi aslında bir ekokırım suç tanımlaması yapmamaktadır. İlgili maddenin 2. fıkrasının b bendinin iv no.lu alt başlığında sadece “doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak” tanımlaması yapılmışsa da bu silahlı çatışmalarda ortaya çıkan çevresel felaketleri ve ayrıca ekosistemin ağır tahribatını içermekte veya kapsamakta yetersiz kaldığı açıktır. Statünün 5. maddesine bakıldığında ise “Mahkemenin Yargı Yetkisine Giren Suçlar” başlığında; “a) Soykırım suçu; (b) İnsanlığa karşı suçlar; (c) Savaş suçları; (d) Saldırı suçu” kategorilerinin yer aldığı görülmektedir.⁴⁷ Ancak bu suç tipleri/kategorisi içerisinde “ekokırım suçlar” başlığı veya kategorisi yer almamaktadır.⁴⁸

Ukrayna'da yaşanan ekokırım niteliğinde olabilecek saldırı ve tahribatlar belki “insanlığa karşı suçlar” ile “savaş suçları” başlıklarında değerlendirilebilir. Bununla beraber; çevreye, doğaya, ekosisteme yönelik saldırı ve suçların bu suç tiplerine, “insanlığa karşı suçlar” ile “savaş suçlarına” dahil edilmeye çalışılması, bu suç tiplerinin düzenlenme amacının ve korunan hukuksal durumun farklılık arz etmesi (ilgili bentlerin

⁴⁴ http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf

İlgili düzenlemenin İngilizce orijinal metni şu şekildedir: “(iv) *Intentionally launching an attack in the knowledge that such attack will cause incidental loss of life or injury to civilians or damage to civilian objects or idespread, long-term and severe damage to the natural environment which would be clearly excessive in relation to the concrete and direct overall military advantage anticipated;*” <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

⁴⁵ Ukrayna'da 4 nükleer enerji tesisi (santrali) ve 15 reaktör bulunmaktadır. Zaporizhzhia nükleer santrali Avrupa'nın en büyük santrali olarak bilinmektedir.

⁴⁶ Kahovka Barajının saldırıya uğraması ve tahrip olması ile çok ciddi bir ekolojik felaket yaşanmıştır. Felaketin boyutları ile ilgili bilgi ve görsellere ulaşmak için bkz. Erwan Rivault, Mark Poynting & Rob England, Ukraine dam: Satellite images reveal Kakhovka canals drying up, BBC News, June 22, 2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65963403> bkz. ayrıca; <https://www.bbc.com/turkce/articles/c97959vqv21o>

⁴⁷ Roma Statüsü 5. madde.

⁴⁸ <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

spesifik olarak başka suç tiplerini içermesi)⁴⁹ nedenleriyle sıkıntılı olacağı ve bu nedenle bu yönde bir düzenlenmenin kabulü ile uygulanmasının zor bir durum yaratabileceği yüksek olasılıklıdır.

Burada tartışılması gereken bir diğer olasılık ise *Jus Cogens*⁵⁰ emredici kurallar çerçevesinde çevreye, ekosisteme yönelen ve bir ekokırım suç tanımlamasını⁵¹ barındıran yeni bir *Jus Cogens* kuralının oluşturulup oluşturulamayacağıdır.⁵² Belki de ağırlıklı olarak; silahlı çatışmalar ve savaş durumunda oluşan çevresel felaketler, ekosistemin tahribatı, küresel ısınma ve iklim değişikliğini de içerir şekilde en nihayetinde ekokırım suçlar ile bağlantılı yeni bir emredici norm oluşturmak, uluslararası hukuk açısından en pratik ve etkili bir çözüm seçeneği gibi görünmektedir.

IV-Ekokırım Suçlar Ekseninde Ukrayna-Rusya Savaşı

Kuşkusuz silahlı çatışmaların ve savaşların insanlar ve özellikle siviller üzerinde ağır etkileri, zararları ve yansımaları olmaktadır. Başta yoğun can kayıpları, yaralanmalar ve zorunlu göç-sığınma durumları, maddi kayıplar, hasarlar ve diğer trajediler yaşanan felaketin gerçek yüzünü yansıtmaktadır. Elbette silahlı çatışmaların ve savaşların olumsuz ve yıkıcı etkileri bunlarla sınırlı değildir. Kullanılan silahların, tahrip olan askeri ve sivil yerlerin yarattığı fiziksel, kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve ekolojik yıkım, tahribat

⁴⁹ İlgili bentler doğrudan “çevre ve ekokırım suçları” tanımlamasını içermemektedir.

⁵⁰ 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesi hükmü *Jus Cogens* düzenlemelere atıf yapmaktadır. Buna göre; “Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışiyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.” BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara UNIC Turkey, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Mayıs 1969. Bkz. ayrıca; https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=438

⁵¹ Belirtmekte fayda var ki uluslararası hukuk ve düzenlemeleri bağlamında ekokırımın henüz genel olarak kabul edilen bir tanımlaması, unsurları ve hangi fiillerinin ekokırım suçlara dahil olduğuna dair bir görüş birliği oluşmuş değildir. Zaten ekokırım kavramı halen gelişim aşamasında olan ve iklim aktivistlerince dillendirilen bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Yakın veya orta vadede ekokırım suç tanımlaması ve düzenlemesinin kabul edilmesi olasılık dahilindedir. Bkz. Kutluhan Bozkurt, Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Aktivizmi, İklim Krizi ve Hukuk, in: İklim Krizi ve Hukuk, Editörler: Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, Kutluhan Bozkurt, Duygu Kulaç, Legal Yayınevi, 2022, s. 179.

⁵² Bozkurt, 2022, s. 179.

ve hasarların yaratmış olduğu çevre felaketlerinin etkisi uzun yıllar sürebilmektedir. Silahlı çatışmalar ve savaşların doğaya, daha doğru bir ifade ile gezegene ve onun ekosistemine kalıcı ve yıkıcı hasarlar verdiği Ukrayna’da bir kez daha görülmüştür.⁵³ Sorun basit bir çevre suçu veya kirliliği olarak algılanmamalı ve görülmemelidir. Tahribat ve hasar doğrudan doğaya, başka bir ifade ile gezegene ve onun ekosistemine yöneldiği için suç tipinin tayini ve tespiti burada önem kazanmaktadır. Bu noktada ekokırım suç tanımı, tayini ve kabulü büyük önem kazanmaktadır. İlave olarak gezegene bir kişilik verilmesi, gezegenin kendi kaderini tayin hakkına⁵⁴ sahip olması ve sonuçta da gezegenin korunması için bir “Gezegen Hakları Evrensel Beyanamesi” hazırlanması noktasında uluslararası kamuoyunun harekete geçmesi son derece önemli hale gelmektedir.⁵⁵

Ukrayna’daki ekokırım suçlar bağlamında ve uluslararası hukuk ekseninde dikkate alınması gereken düzenlemeler ve mevcut ihlaller şu şekilde sıralanabilir: i- 1949 Cenevre Konvansiyonu’nun Ek I No.lu Protokolünün 35 ve 36. maddeleri kapsamında “çevre suçları” başlığı ile ilintili ihlaller, ii- Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi bağlamında ihlaller ve/veya bağlantılı olarak AİHS’inde düzenlenen “yaşam hakkı, özel yaşamın korunması ve diğer ilgili olabilecek hakların” ihlali bağlamında AİHM’e olası başvurular, iii- Roma Statüsü’ nün 8. ve kısmen de olsa 5. maddeleriyle ilintili olan ihlaller, en son olarak ise iv- *Jus Cogens* Kurallar çerçevesinde olası ihlal halleri. Vurgulamakta fayda var ki yukarıda sayılan bu ihlaller ilgili düzenlemeler bağlamında, birer çevre suçunu oluştursalar da netice itibarıyla; gezegene ve ekosistemine yönelen bu eylemler aslında ekokırım suçlar içinde yer alabilecekken, mevcut

⁵³ 90’lı yıllarda gerçekleştirilen Körfez savaşları ile imha edilen ve yakılan petrol rafineleri ve tesislerinin yaratmış olduğu ekolojik, kimyasal ve biyolojik felaketleri bu noktada hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili bkz. Abdullah Toukan, *The Gulf War and The Environment: The need for a Treaty Prohibiting Ecological destruction as a Weapon of War*, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 15, No. 2 (Summer 1991), pp. 95-100. <https://www.jstor.org/stable/45289999>

⁵⁴ Gezegenin Self Determinasyon Hakkı.

⁵⁵ Kutluhan Bozkurt ve Yasemin Özbilgin, İklim Mültecileri: İklim Adaleti Perspektifinde İklim Bağlı Göç Hareketleri ve Uluslararası Hukuk Bağlamında Yeni Düzenleme Gerekliliği, in: İklim Adaleti, Editörler: Şükrü Karatepe ve diğerleri İdeal Kent Yayınları, 2023 s. 397- 418. Bkz. ayrıca; Kutluhan Bozkurt, *Uluslararası Hukuk Bağlamında Ekokırım (Ecocide) Suçlara İlişkin Değerlendirmeler*, Bildiri Özeti, 12-13 Nisan 2023 İklim Sempozyumu, Özyeğin Üniversitesi 2023.

uluslararası düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle ne yazık ki “ekokırım suç” niteliğine dönüşmemektedir.

Gezeğenin ve ekosisteminin korunması için sadece silahlı çatışmalar ve savaşlar bağlamında değil, küresel ısınma ve iklim değişikliğine yol açan eylemlerin de içinde yer alacağı uluslararası düzeyde, evrensel ölçekte ve genel kabul görmüş “ekokırım suçlar” tanımlamasına ihtiyaç olduğu çok açıktır.⁵⁶

V-Sonuç ve Değerlendirme

Silahlı çatışmaların ve savaşların getirmiş olduğu ağır yıkımlar farklı alanlarda farklı etkiler göstermekte ve kalıcı izler bırakmaktadır. Silahlı çatışmaların ve savaşların sadece can ve mal kayıplarına, yaralanmalara, askeri bölgeler ile sivil yerleşim yerlerinin tahribatına yol açtığını düşünmek, sorunun farklı yönlerini gözden kaçırma riskini beraberinde getirmektedir. Kullanılan silahların vermiş olduğu zarar, yıkılan bölgelerin yaratmış olduğu ağır ve telafisi zor kirliliğin doğaya, daha doğru bir ifade ile gezegene yönelmesi, gezegende yaşayan insanlar, hayvanlar, bitkiler olmak üzere tüm canlıların, etkilenmesi ve bu etkilenmenin izlerinin kuşaklar boyu sürme riski aslında tahribatın ne kadar geniş çerçevede ve ağırlıkta gerçekleşebileceğini bizlere göstermektedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi ve işgal girişiminin başlattığı silahlı çatışmalar sonuç itibarıyla bir savaşa dönüşmüş durumdadır. Bundan dolayı milyonlarca sığınmacı üçüncü ülkelere geçmek zorunda kalmış, yine savaş nedeniyle çok sayıda can kaybının yaşandığı, binlerce insanın yaralandığı, askeri bölgelerin, çok sayıda sivil yerleşim yerinin, evlerin, hastane ve okulların, hidroelektrik santrallerinin hedef olduğu ve tahrip edildiği uluslararası kamuoyuna yansımıştır. Çatışmalar ve savaş nedeniyle ortaya çıkan tahribat ve zararların doğaya, gezegene ve onun ekosistemine yönelmesi nedeniyle tarafların çevreye yönelen ve aslında daha doğru bir kavram olan doğaya/gezegene yönelik ekokırım suçlar kapsamında sorumluluğun olması gerektiği açıktır. Ancak uluslararası hukukun silahlı çatışmalar ve savaş hallerinde doğanın ve gezegenin korunmasına yönelik düzenlemeler açısından son derece yetersiz ve etkisiz olduğu da görülmektedir.

⁵⁶ Aslında uluslararası hukukun ve uluslararası ceza hukukunun yeniden şekillenmesine ve tüm dünya haklarını ve uluslarını eşit şekilde kucaklayacak bir yapılanmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili önemli bir çalışma için bkz. Gönenç Hacıoğlu, Küresel Adalet, Emperyalizm ve Uluslararası Yargılamalar, 2022.

Silahlı çatışmalar ve savaş durumunda doğanın ve ekosisteminin tahrip edilmesinin ya ayrı bir suç tipi, “Gezegene Karşı Suçlar” olarak tanımlanması ya da ekokırım suçlar başlığında özel bir suç tipi olarak kabul edilmesi hem gereklilik arz etmektedir hem de gezegenin varlığının ve dengesinin korunması için önemli bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla belki de öncelikli olarak “Gezegene Karşı Suçlar” tanımının uluslararası hukukun emredici kurallarını düzenleyen *Jus Cogens*’in tanımı ve kapsamı içine alınması ve/veya “Gezegene Karşı Suçlar” tanımlamasının Roma Statüsü’ nün 5. maddesi kapsamına son fıkra olarak eklenmesi veya yine aynı Statü’nün 8. maddesinde düzenlenen “Savaş Suçları” başlığına özel bir fıkra olarak dahil edilmesi çözüm seçeneği olarak gözükmektedir.

Üzerinde yaşadığımız ve bizlere hayat veren gezegenin haklarının korunması noktasında ekokırım suç tanımı, tayini ve kabulü büyük önem kazanmaktadır. Bu amaçla gezegenimize bir kişilik verilmesi, gezegenin kendi kaderini tayin hakkına sahip olması ve sonuçta da gezegenin korunması için bir “Gezegen Hakları Evrensel Beyannamesi” hazırlanması uluslararası toplum, devletler uluslararası örgütler ve gezegenin yurttaşları için önemli bir öneri ve hedef olarak görülmelidir.

Son olarak; gezegenimizin silahlı çatışmalara, savaşlara, silahlanmaya, çevresel ve ekolojik felaketlere, zorunlu göçlere değil; barışa, dayanışmaya, uluslararası, yeni nesil, eşitlik temelli ve işlevsel bir adalet sistemine ve uygulamasına daha çok ihtiyacının olduğu unutulmamalıdır. Bu adaletin gezegenimiz için de hukuken sağlanması, gezegenin oluşturduğu ve hayat verdiği medeniyetin gezegene olan bir borcu olarak da görülmelidir.

KAYNAKÇA

Kitap, Kitap Bölümü ve Makaleler

- Acer Y & Kaya İ, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, Seçkin Yayınevi, 2015.
- Bozkurt K ve Özbilgin Y, İklim Mültecileri: İklim Adaleti Perspektifinde İklimle Bağlı Göç Hareketleri ve Uluslararası Hukuk Bağlamında Yeni Düzenleme Gerekliliği, in: İklim Adaleti, Editörler: Karatepe Ş ve diğerleri İdealKent Yayınları, 2023.
- Bozkurt K, Güncel Gelişmelerle Göç Hukuku, Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma, Legal Yayınevi 2022.
- Bozkurt K, Rusya-Ukrayna Savaşında Diplomatik Çözüm Seçeneği ve Ukraynalı Sığınmacıların Durumunun AB Düzenlemeleri Kapsamında Değerlendirilmesi, Rusya-Ukrayna Savaşının Siyasi ve Hukuki

- Yansımaları, Konferans, Yakın Doğu Üniversitesi, <https://neu.edu.tr/yakin-dogu-universitesinde-duzenlenen-konferansta-rusya-ukrayna-savasinin-siyasi-ve-hukuki-yansimalari-ele-alindi/>
- Bozkurt K, Uluslararası Hukuk Açısından Ukrayna-Rusya Savaşına İlişkin Notlar, Hukuk Bülteni, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2022 <https://okan.edu.tr/index.php/hukuk/sayfa/8120/uluslararasi-hukuk-acisindan-ukrayna-rusya-savasina-iliskin-notlar/>
- Bozkurt K, Uluslararası Hukuk Bağlamında Ekokırım (Ecocide) Suçlara İlişkin Değerlendirmeler, Bildiri Özeti, 12-13 Nisan 2023 İklim Sempozyumu, Özyeğin Üniversitesi 2023.
- Bozkurt K, Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Aktivizmi, İklim Krizi ve Hukuk, in: İklim Krizi ve Hukuk, Editörler: Üzeltürk ST, Bozkurt K, Kulaç D, Legal Yayınevi, 2022.
- Bozkurt K, Uluslararası Hukuk ve AB Düzenlemeleri Kapsamında Çevre Kirliliği ve Çevrenin Korunması ve Türkiye'deki Durumun Değerlendirilmesi, in Özalp NY, 27. Dönem TBMM ve Çevre Çalıştay Sonuç Raporu, 2021.
- Dixon M, A Textbook on International Law, 2007.
- Feyzioğlu M, Giriş, Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri TBB, 2014.
- Hacaloğlu G, Küresel Adalet, Emperyalizm ve Uluslararası Yargılamalar, Terskule, 2022.
- Kaboğlu İÖ & Özalp NY, Çevre Hakkı, 4. Baskı, 2021.
- Kaczorowska A, Public International Law, Fourth Edition 2010.
- Murphy SD, Principles of International Law, 2012.
- Özenbaş N, Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirlenmesi Suçları, International Conference on Eurasian Economies 2013
- Pazarcı H, Uluslararası Hukuk, 14. Bası, 2015.
- Rivault E, Poynting M & England R, Ukraine dam: Satellite images reveal Kakhovka canals drying up, BBC News, June 22, 2023 <https://www.bbc.com/news/world-europe-65963403>
- Sur M, Uluslararası Hukukun Esasları, 11. Baskı, 2018.
- Toukan A, The Gulf War and The Environment: The need for a Treaty Prohibiting Ecological destruction as a Weapon of War, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol. 15, No. 2 (Summer 1991).
- Turgut NY, Çevreyi Koruyucu Uluslararası Sözleşmelerin Yadsınamaz Önemi, TBB, Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri, 2014.
- Tütüncü AN, İnsancıl Hukuka Giriş, 2019.

Tütüncü AN, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, In: Uluslararası Hukuk I, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

Yamaner MB ve diğerleri, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 42.

Uluslararası Antlaşmalar, Sözleşmeler, Konvansiyonlar, Protokol ve Ek Protokoller, Statüler

1864 tarihli bu sözleşme I. Cenevre Sözleşmesi, “Kara Savaşlarında Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Cenevre Sözleşmesi” 1906, 1929 ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri

II Sayılı La Haye Sözleşmesi

1894 Cenevre Sözleşmesinin Densiz Savaşlarına Uygulanmasını Sağlayan III Sayılı La Haye Sözleşmesi

I No.lu Sözleşme “Harp Halinde Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin İyileştirilmesi”

II No.lu Sözleşme “Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerin Durumlarının İyileştirilmesi”

III No.lu Sözleşme “Harp Esirleri Hakkında Uygulanacak Muameleye Dair Sözleşme”

IV No.lu Sözleşme ile “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme”

I No.lu Ek Protokol, “Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması”

II No.lu Ek Protokol, “Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması”

1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 22 Mayıs 1969, BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara UNIC Turkey

1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı

Aarhus Sözleşmesi

Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi

Roma Statüsü

AİHM Kararları

Öneryıldız v. Turkey. Application No. 48939/99 (2004)

Taşkın and Others v. Turkey. Application No. 46117/99 (2004) par.99

Linkler

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine_en

- <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220227IPR24205/invasion-of-ukraine-meps-call-for-tougher-response-to-russia>
- <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>
- <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-1864>
- <https://ihl-databases.icrc.org/fr/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>
- <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925>
- <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929>
- https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf
- <https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/K-Silahli-Catisma-KV-Kor.-1954-Lahey-2.-Protokol-1999.pdf>
- <https://rm.coe.int/168007f3f4#:~:text=the%20unlawful%20possession%2C%20taking%2C%20damaging,wild%20flora%20and%20fauna%20species.&text=by%20one%20of%20its%20nationals,fall%20under%20any%20territorial%20jurisdiction>
- <https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe>
- <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>
- <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>
- http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf
- <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=438
- <https://www.jstor.org/stable/45289999>
- <https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Satellite-images-reveal-how-Russia-s-Ukraine-invasion-unfolded>
- <https://www.timesofisrael.com/satellite-photos-provide-birds-eye-view-of-unfolding-ukraine-crisis/>
- <https://www.bbc.com/news/world-europe-65963403>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56746772>
- <https://www.bbc.com/turkce/articles/c97959vqv21o>
- <https://www.timesofisrael.com/satellite-photos-provide-birds-eye-view-of-unfolding-ukraine-crisis/>
- <https://t24.com.tr/haber/rusya-nin-ukrayna-yi-iskali-neden-simdi,1017501>